

**Управління культури та туризму
Житомирської обласної державної адміністрації
Обласна бібліотека для дітей та юнацтва
Житомирської обласної ради**

Товариство дослідників Волині: сторінки історії

Бібліографічний покажчик

Житомир, 2025

**Управління культури та туризму
Житомирської обласної державної адміністрації
Обласна бібліотека для дітей та юнацтва
Житомирської обласної ради**

Товариство дослідників Волині: сторінки історії

Бібліографічний покажчик

Житомир, 2025

УДК 908(477.42):016

Т 50

Товариство дослідників Волині: сторінки історії : бібліогр.
показчик / уклад. А. М. Макаревич ; Обласна б-ка для дітей та юнацтва
Житомир. облради. – Житомир, 2025. – 12 с.

Це бібліографічне видання призначене широкому колу читачів,
які цікавляться історією нашого краю і всієї України. Воно стане в нагоді
учителям, бібліотекарам, студентам, учням.

@Уклад. Антоніна МАКАРЕВИЧ

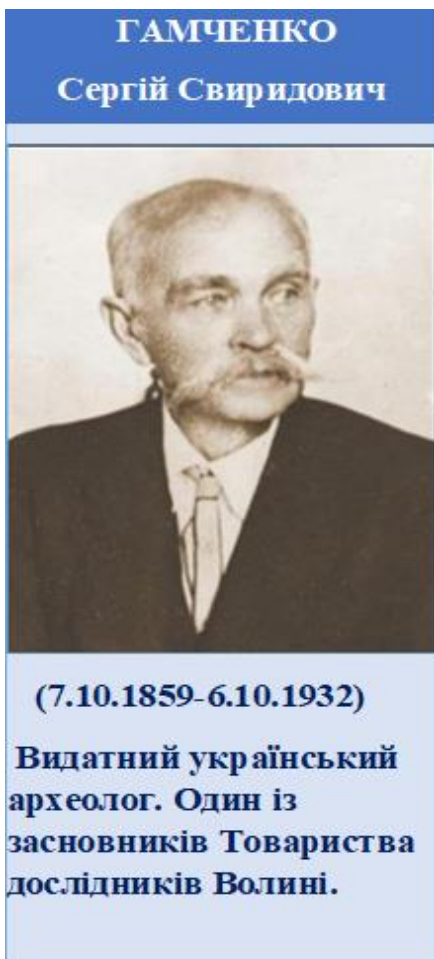
@Обласна бібліотека для дітей та юнацтва

Житомирської обласної ради

Ще на початку минулого століття у Житомирі було засновано унікальну організацію – Товариство дослідників Волині. Це наукове товариство займалося дослідженням історії, етнології, географії, ботаніки та навіть метеорології Волинського краю. Науковий доробок організації – безцінний та унікальний.

Історія Товариства дослідників Волині бере свій початок з 1897 року. Тоді, 3 квітня було підписано остаточну редакцію статуту Товариства і укладено нові права, якими на той час не володіло жодне з існуючих учених товариств в Україні.

Перше організаційне засідання Товариства дослідників Волині відбулося 2 грудня 1900 року в приміщенні Житомирської російської публічної бібліотеки, на якому обрано раду та сформовано секції.

Діяльність

Товариства здійснювалась у чотирьох сферах:

- Етнографічна секція, що вивчала етнографію, статистику населення Волині, звичаєве право, народну словесність, діалектологію;
 - Історична секція займалась вивченням побутової і політичної історії Волині, архівної справи, археографії, археології, геральдики та навіть нумізматики;
 - Секція природничих наук складалась із досліджень флори та фауни, мінералогії, геології, антропології, народної медицини;
 - Економічна секція вивчала економічний побут волинян, сільське господарство, рибальство, мисливство, промисловість, торгівлю та інші види зайнятості, що переважали на Волині.

Від початку свого існування Товариство дослідників Волині отримало права організовувати різноманітні публічні заходи, відкривати читальні, організовувати етнографічні і археологічні дослідження. Також Товариство отримало право на володіння власною бібліотекою, архівом, музеєм та лабораторією. Це дозволяло організації досліджувати і оберігати предмети старовини та навіть нагороджувати авторів найкращих творів про Волинь. Членом товариства міг стати кожен охочий: обирали найбільш амбітних дослідників, які могли б зробити свій внесок у спільну наукову працю.

ФОТИНСЬКИЙ

Орест Оксентійович

(1862-1931)

**Український історик,
краєзнавець, один із
засновників Товариства
дослідників Волині.**

За Статутом вищим керівним органом Товариства дослідників Волині були загальні збори. Організація функціонувала винятково за власні кошти, пожертви і членські внески. Члени Товариства поділялися на почесних, пожиттєвих, дійсних, кореспондентів та суперників. Статут Товариства передбачав механізм градації його членів.

На 1 січня 1914 року Товариство налічувало 193 дійсних члени і 11 почесних. У різний час серед почесних членів Товариства були всесвітньо відомі вчені, письменники, громадські діячі. Видатні вчені не тільки уважно стежили за роботою Товариства, а й надавали матеріальну допомогу.

Почесні і дійсні члени Товариства дослідників Волині (1900-1920 рр.) : [списки] // Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 293-299.

З 1910 року Товариство почало регулярно друкувати наукові праці (але перший том побачив світ ще у 1902 р.). Всього за час існування Товариства було видано 14 томів наукових праць. Найширше тут були представлені матеріали з етнографії та геології краю.

Бібліографія «Трудов Общества исследователей Вольни» (1902-1920 рр.) // Костриця М. Ю.

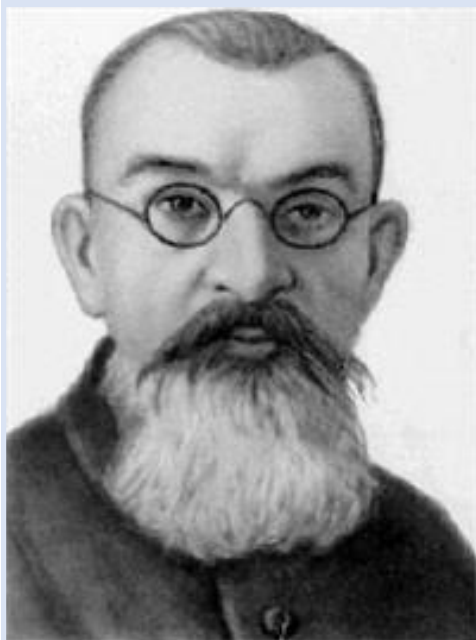
Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 306-309.

Товариство обмінювалось своїми працями зі 104 науковими установами, вченими товариствами і редакціями наукових видань, зокрема з Академією наук, Петроградським, Московським та Київським університетами. Петроградським ботанічним садом, Вітебською архівною комісією, Науковим товариством імені Шевченка (м. Львів) та іншими.

Згодом при Товаристві створили Волинський музей. На прохання віцепрезидента Товариства П. А. Тутковського музей і бібліотеку з дозволу губернатора О. Кутайсова було переведено до приміщення Житомирського будинку «працелюбства». Після чого Товариство порушило клопотання про надання музею статусу самостійної установи. І вже з 1 січня 1914 р. музей набув самостійності у складі чотирьох відділів – природничо-історичного, етнологічного, економічного, історичного, де розмістили 8292 експонати.

ТУТКОВСЬКИЙ

Павло Аполлонович

(1.03.1858-3.06.1930)

9 жовтня 1910 р.
П. А. Тутковського обрано
віце-головою Товариства.
На цій відповідальній
посаді яскраво розкрився
його багатогранний талант
не лише як дослідника і
краєзнавця, але і як
організатора науки.

БЕЛЬСЬКИЙ

Степан
Володимирович

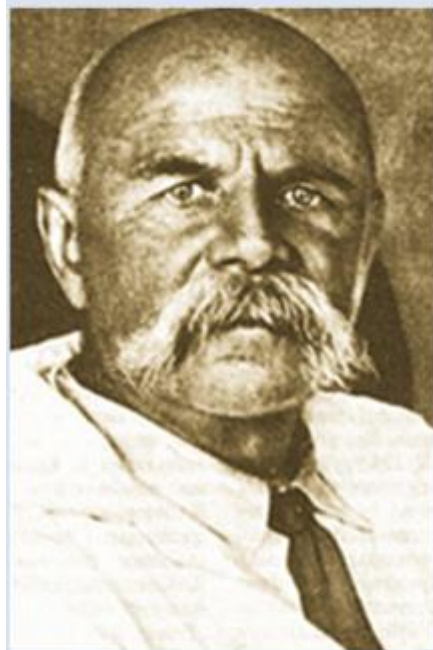
(27.12.1865 (08.01.1866)-
17.05.1943)

Український
науковець, геолог,
топограф, краєзнавець,
педагог.

Дійсний член
Товариства дослідників
Волині. У 1910 році
обраний головою
природничо-історичної
секції Товариства.

КРАВЧЕНКО

Василь Григорович

(8.05.1862-20.03.1945)

Український діалектолог,
етнограф та письменник.

Один із засновників
Товариства дослідників
Волині — зокрема його
етнографічної секції.

Товариство дослідників Волині розпалося під час громадянської війни. Більшість членів організації пізніше було репресовано. Деяких учених звинуватили в націоналізмі, а музейні експонати прилюдно знищили. Частині вчених вдалося виїхати за кордон. Сталінський режим знищив справжній цвіт Товариства дослідників Волині, забравши можливість у багатьох продовжувати свою діяльність.

Відродження товариства за кордоном

ОГІЄНКО

Іван Іванович

(митрополит Іларіон)

(14.01.1882 - 29.03.1972)

**Український науковець,
політичний, громадський і
церковний діяч,
мовознавець, лексикограф,
історик церкви, педагог.**

Товариство дослідників Волині відновилося у Канаді за сприяння українських емігрантів. Організація за кордоном мала назву «Товариство Волинь». Подібне товариство також заснували і в Німеччині за ініціативи української діаспори.

Товариство «Волинь». Інститут дослідів Волині і Вінніпезі (1949-1999 рр.) // Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 131-145.

Бібліографія праць товариства «Волинь» та Інституту дослідів Волині у Вінніпезі (Канада) «Літопис Волині» (1953-1992 рр.) // Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 310-323.

Історико-краєзнавче товариство «Волинь» у Німеччині // Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 146-151.

Бібліографія праць історичного товариства «Волинь» «Волинські зошити» (198-1998 рр.) // Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 323-330.

Відновлення роботи Товариства в Житомирі

Лише у 1990 році в Житомирі, через сім десятиліть після ліквідації, завдяки ініціативній групі активістів-краєзнавців відбулося друге народження Товариства дослідників Волині, яке назвали Житомирське науково-краєзнавче Товариство дослідників Волині. Одним із ініціаторів створення Товариства став Микола Юхимович Костриця, відомий український вчений, географ, краєзнавець, педагог. Саме його і обрали президентом Товариства.

Товариство було зареєстровано Житомирським обласним виконавчим комітетом 12 березня 1990 р. Через два роки Товариство увійшло до складу відродженої Всеукраїнської спілки краєзнавців. Нині це Житомирська обласна організація Національної Спілки Краєзнавців України.

Житомирська обласна організація НСКУ активно працює над краєзнавчою проблематикою у тісній співдружності з краєзнавчими

КОСТРИЦЯ

Микола Юхимович

(20.09.1942-23.04.2014)

Український краєзнавець, президент Товариства дослідників Волині, перший голова Житомирської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців (нині — НСКУ), доктор географічних наук, професор.

товариствами Волинської, Рівненської, Хмельницької областей, Національною спілкою краєзнавців, інститутами історії України та географії Національної Академії Наук. Проводить регіональні, міжнародні і всеукраїнські науково-краєзнавчі конференції, присвячені визначним подіям у житті України, Волині та Житомирщини. Зберігаючи традиції своїх попередників, краєзнавці налагодили й видання наукових праць – збірник «Велика Волинь».

Нині ЖОО НСКУ очолює Павло Степанович Скавронський, директор Бердичівського краєзнавчого музею.

Житомирське науково-краєзнавче Товариство дослідників Волині (1990-2000 рр.) //

Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 152-215.

Хроніка діяльності Житомирського науково-краєзнавчого Товариство дослідників Волині (1990-2000 рр.) //

Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 272-292.

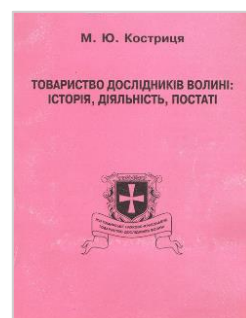
Почесні і дійсні члени Житомирського науково-краєзнавчого Товариство дослідників Волині (1990-2000 рр.) //

Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 300-

305.

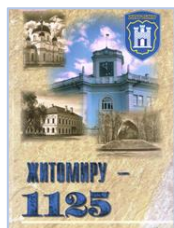
Бібліографія праць Житомирського науково-краєзнавчого Товариство дослідників Волині «Велика Волинь» (1990-2000 рр.) // Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2001. – С. 330-352.

Двохсотлітню діяльність волинських краєзнавців, центром якої здавна був Житомир, досліджував Микола Юхимович Костриця. У 2001 році побачила світ його книга «Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті» (Житомир : МАК, 2001).

Тут узагальнена історія краєзнавчих досліджень від давнини до сучасності; різноманітна наукова діяльність краєзнавців; постаті вчених, зокрема і забутих, репресованих, діаспорних, котрі свої зусилля зосереджували на вивченні рідного краю. В книзі є надзвичайно вартісна бібліографія, що складається з кількох тисяч джерел. М. Ю. Костицю заслужено називали «генералом волинського краєзнавства».

ЛІТЕРАТУРА

Баженов Л. В. Товариство дослідників Волині: етапи історіографічного вивчення / Л. В. Баженов // Житомирщина на зламі тисячоліть : наук. зб. / Ін-т географії НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. геогр. т-во, Всеукр. спілка краєзнавців ; [відп. ред. М. Ю. Костиця]. – Житомир : М.А.К., 2000. – (Наук. зб. «Велика Волинь» : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. Вип. 21). – С . 19-21. – Бібліогр. в кінці ст.

Білоус П. Панорама Волинського краєзнавства / П. Білоус // Орієнтир б+1. – 2001. – 17 трав. – С. 4. – Рец. на кн.: Костиця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костиця. – Житомир : М.А.К., 2001. – 360 с. – Бібліогр.: с. 306-352.

Гарбузова Л. Г. Кустарні промисли та ремесла Житомирщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. : (за матеріалами зібрання Житомир. обл. краєзн. музею) / Л. Г. Гарбузова // Житомиру – 1120 (884-2004) : наук. зб. «Велика Волинь». Т. 31. / голов. ред. М. Ю. Костиця. – Житомир : М. Косенко, 2004. – С. 275-279. – Бібліогр.: с. 279.

Дмитренко А. А. Формування наукової методики етнографічних досліджень на Волині / А. А. Дмитренко // Житомиру – 1120 (884-2004) : наук. зб. «Велика Волинь». Т. 31. / голов. ред. М. Ю. Костиця. – Житомир : М. Косенко, 2004. – С. 142-147. – Бібліогр.: с. 147.

Іващенко О. Місто Житомир. [Ст. 1] : [сторінки історії міста] / О. Іващенко // Пам'ятки і пам'ятні місця історії та культури міста Житомира і Житомирського району. Вип. 6. – Житомир : Полісся, 2006. – С. 5-40. – Бібліогр.: с. 33-38.

Костиця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / М. Ю. Костиця ; Всеукр. спілка краєзнавців, Житомир. наук.-краєзн. т-во дослідників Волині, Укр. геогр. т-во. – Житомир : М.А.К., 2001. – 360 с. – Бібліогр.: с. 221-255.

Костриця М. М. «Житомирський скарб» : / М. М. Костриця, М. Ю. Костриця // Житомирщина туристична : краєзн. нариси / М. М. Костриця, М. Ю. Костриця ; за ред. М. Ю. Костриці. – Житомир : Полісся, 2009. – С. 233-235.

Костриця М. Ю. Біля витоків наукового пізнання краю : [сторінки історії музейної справи, Товариства дослідників Волині] / М. Ю. Костриця // Краєзнавство та музейна справа в Україні : матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяч. 145-річчю заснування Житомир. обл. краєзнавч. музею (27-29 жовтня 2010 року, м. Житомир). – Житомир : М. Косенко, 2010. – С. 11-17. – Бібліогр.: с. 17.

Костриця М. Ю. Поліські краєвиди вченого : [Тутковський П. А. (1858-1930)] / М. Ю. Костриця, Г. П. Мокрицький // У просторі і часі : видатні постаті Житомирщини / М. Ю. Костриця, Г. П. Мокрицький. – Житомир : Журфонд, 1995. – С. 88-99, 201. – Бібліогр.: с. 201. – (Краєзнавча бібліотека).

Костриця М. Ю. Президент бібліографів : [Боцяновський Володимир Феофілович (1869-1943)] / М. Ю. Костриця, Г. П. Мокрицький // У просторі і часі : видатні постаті Житомирщини / М. Ю. Костриця, Г. П. Мокрицький. – Житомир : Журфонд, 1995. – С. 161-165, 202-203. – Бібліогр.: с. 202-203.

Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині крізь призму ХХ століття / М. Ю. Костриця // Житомирщина на зламі тисячоліть : наук. зб. / Ін-т географії НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. геогр. т-во, Всеукр. спілка краєзнавців ; [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : М.А.К., 2000. – (Наук. зб. «Велика Волинь» : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. Вип. 21). – С. 10-13. – Бібліогр. в кінці ст.

Костриця М. Ю. Хроніка діяльності Житомирського науково-краєзнавчого Товариства дослідників Волині (2001-2003 рр.) / М. Ю. Костриця // Житомиру – 1120 (884-2004) : наук. зб. «Велика Волинь». Т. 31. / голов. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир : М. Косенко, 2004. – С. 503-507.

Краєзнавець з Житомирщини Микола Костриця // Географія та основи економіки в школі. – 2008. – № 2. – С. 51.

Ланчук Н. Будинок Житомирської російської губернської бібліотеки, в якому відбулося перше засідання Товариства дослідників Волині (архіт., іст.). [Ст. 13] / Н. Ланчук // Пам'ятки і пам'ятні місця історії та культури міста Житомира і Житомирського району. Вип. 6. – Житомир : Полісся, 2006. – С. 57-59. – Бібліогр.: с. 58-59.

Ланчук Н. Будинок Житомирської російської публічної бібліотеки [Ст. 53] : [вул. Пушкінська, 36 : відбулося перше засідання Товариства дослідників Волині : тепер це Житомир. обл. б-ка для дітей та юнацтва] /

Н. Ланчук // Пам'ятки Житомира : енциклопедія : Пам'ятки археології, історії та монументального мистецтва / за заг. ред. Г. Мокрицького. – Житомир : Волинь, 2009. – (Енциклопедія Житомира. Т. 2 ; Кн.1). – С. 107-108. – Бібліогр.: с. 108.

Ланчук Н. Будинок жіночої гімназії Н. В. Овсяннікової (іст.). [Ст. 14] : [вул. Мала Бердичівська, 23 : серед викладачів були краєзнавці, члени Т-ва дослідників Волині] / Н. Ланчук // Пам'ятки і пам'ятні місця історії та культури міста Житомира і Житомирського району. Вип. 6. – Житомир : Полісся, 2006. – С. 59-60. – Бібліогр.: с. 60.

Ляшко С. В. Участь краєзнавців Житомира у роботі постійної комісії УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України : (комісія існувала в 1918-1933 рр.) / С. В. Ляшко // Житомиру – 1120 (884-2004) : наук. зб. «Велика Волинь». Т. 31. / голов. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир : М. Косенко, 2004. – С. 352-355. – Бібліогр.: с. 354-355.

Мокрицький Г. П. «Батько» поліського титану : першовідкривачем покладів «металу ХХ століття» став житомирянин Степан Бельський / Г. П. Мокрицький // Танго з минулим : неординарні постаті в історії Житомира : історико-краєзн. та біогр. іл. есе-дослідж. / Г. П. Мокрицький. – Житомир : Волинь, 2014. – С. 207-211, 382. – Бібліогр.: с. 382.

Мокрицький Г. П. Будинок, в якому мешкав Тутковський П. А. та працювало Товариство дослідників Волині (іст.). [Ст. 21] : / Г. П. Мокрицький // Пам'ятки і пам'ятні місця історії та культури міста Житомира і Житомирського району. Вип. 6. – Житомир : Полісся, 2006. – С. 68-69. – Бібліогр.: с. 69.

Мокрицький Г. Будинок, в якому жив Тутковський П. А. [Ст. 47] : / Г. Мокрицький // Пам'ятки Житомира : енциклопедія : Пам'ятки археології, історії та монументального мистецтва / за заг. ред. Г. Мокрицького. – Житомир : Волинь, 2009. – (Енциклопедія Житомира. Т. 2 ; Кн.1). – С. 101-102. – Бібліогр.: с. 102.

Муляр А. Олекса Журко – волинський історик-краєзнавець з Поділля / А. Муляр // Житомиру – 1120 (884-2004) : наук. зб. «Велика Волинь». Т. 31. / голов. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир : М. Косенко, 2004. – С. 485-487.

Скавронський П. С. Звіт про роботу Житомирської обласної організації Національної спілки краєзнавців України та її правління в 2015 р. / П. С. Скавронський // Чуднів і край в контексті історії малих і середніх міст Волині : наук. зб. «Велика Волинь». Вип. 53 / упоряд. П. С. Скавронський. – Бердичів : Мельник М. В., 2016. – С. 319-323. – Бібліогр.: с. 323.

Скавронський П. С. Наукові статті та повідомлення членів ЖОО НСКУ опублікованні 2015 року в наукових збірниках конференцій, наукових

журналах та інших виданнях / П. С. Скавронський // Чуднів і край в контексті історії малих і середніх міст Волині : наук. зб. «Велика Волинь». Вип. 53 / упоряд. П. С. Скавронський. – Бердичів : Мельник М. В., 2016. – С. 323-345.

Тронько П. Т. Велика Волинь в контексті національного краєзнавства України / П. Т. Тронько // Житомирщина на зламі тисячоліть : наук. зб. / Ін-т географії НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. геогр. т-во, Всеукр. спілка краєзнавців ; [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : М.А.К., 2000. – (Наук. зб. «Велика Волинь» : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. Вип. 21). - С . 9-10.

Хроніка діяльності Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині (1990 – 2000 рр.) // Житомирщина на зламі тисячоліть : наук. зб. / Ін-т географії НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. геогр. т-во, Всеукр. спілка краєзнавців ; [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : М.А.К., 2000. – (Наук. зб. «Велика Волинь» : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. Вип. 21). – С. 13-19.

Шлапак Л. В. Товариство дослідників Волині: погляд через століття / Л. В. Шлапак // Житомирщина на зламі тисячоліть : наук. зб. / Ін-т географії НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. геогр. т-во, Всеукр. спілка краєзнавців ; [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : М.А.К., 2000. – (Наук. зб. «Велика Волинь» : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. Вип. 21). – С . 21-23. – Бібліогр. в кінці ст.

Щербань Т. О. Становлення і розвиток наукового Товариства дослідників Волині / Т. О. Щербань // Житомирщина на зламі тисячоліть : наук. зб. / Ін-т географії НАН України, Київ. Нац. Ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. геогр. Т-во, Всеукр. спілка краєзнавців ; [відп. Ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : М.А.К., 2000. – (Наук. зб. «Велика Волинь» : пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. Вип. 21). – С.23-25. – Бібліогр. в кінці ст.

Підготувала А. М. Макаревич

Патріот. Краєзнавчі розвідки : зб. ст. – Вип. 1 / упоряд. С. Дехтяренко. – Житомир : Бук-Друк, 2025. – 160 с.

Нове видання краєзнавців
Житомирщини

Управління культури та туризму
Житомирської обласної державної адміністрації
Обласна бібліотека для дітей та юнацтва
Житомирської обласної ради

Товариство дослідників Волині: сторінки історії
Бібліографічний покажчик

Укладач Антоніна МАКАРЕВИЧ

Відповідальні за випуск:

директор Лариса МОЗГОВА,

редактор Раїса БАРАЛО

Житомир, 2025